

Ankara Hükümetinin Temsilcisi Dr. Fuat Sabit'in, Mustafa Suphi'ye Moskova'daki Faaliyetleri Hakkındaki Raporu

Emel AKAL*

Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi'nden sonra Mustafa Kemal ve arkadaşları Bolşeviklerle "irtibat" kurmak ihtiyacı hissederek, Bakû ve Moskova'ya Dr. Fuat Sabit ve Dr. Ömer Lütfi'yi göndermişlerdir (Karabekir, 1960; 167). Dr. Ömer Lütfi kısa bir süre sonra geri dönmüşse de, eski bir Teşkilat-ı Mahsusacı¹ olan Dr. Fuat Sabit, bu tarihten 1920 yılı Aralık ayına kadar Bolşevik Rusya'da çalışmıştır. Kazım Karabekir bu süreçte Dr. Fuat Sabit'in Bolşevizmi benimsediğini büyük bir üzüntüyle yazmış olsa da (Karabekir, 1960; 75), aslında Fuat Sabit Ankara Hükümetine bağlı kalmıştır.

Mustafa Suphi, Kızıl Ordu'nun Bakû'ya girişinden bir ay sonra, Mayıs 1920 tarihinde Bakû'ya gelir gelmez, Kafkas Kraykom'unun² da onayı ile Dr. Fuat Sabit'in Bolşeviklerle ilişkileri daha sağlam temele oturtmak üzere kurulmasına ön ayak olduğu *Bakû Türk İştirakiyun Fırkası*, diğer adıyla Türk Komünist Fırkası'nı kapatmış, kurucuları arasında yer alan Halil Paşa, Küçük Talat, Baha Sait gibi önde gelen

* Yrd. Doç Dr., Muğla Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü

¹ Ömer Naci Beyle birlikte İran seferine katılan, Ermeni tehciri sırasında burada bulunan Dr. Fuat Sabit, Teşkilat-ı Mahsusa'nın en tanınmış kadroları ile 1914-1918 arasında çalışma arkadaşlığı yapmış bir komitacıdır (Leverkuehn, 1998; 57). Dr. Fuat Sabit hakkında daha fazla bilgi için Ali Birinci (2001, 202-224) ve Emel Akal'ın (2005; 131-157) yazılarına bakılabilir.

² Kafkas Kraykom: Bolşeviklerin kurdukları teritoryal komiteler.

İttihatçıları tasfiye etmiş, yayımlamakta oldukları *Yeni Yol* isimli gazeteyi kapatmış ve kendisinin 1918'den beri yayımlamakta olduğu *Yeni Dünya* gazetesini Bakû'da yayımlamaya başlamıştır (Aslan, 1997; 86. Aslan, 202). Mustafa Suphi ve arkadaşları Türkiye Komünist Fırkası'nın kuruluş kongresine kadar (10 Eylül 1920) Bakû'da "**Türkiye İştirakiyun Teşkilatının Merkezi Heyeti**" adıyla faaliyette bulunmuşlardır. Sovyet Rusya'nın Taşkent, Kırım, Kazan, Bakû ve benzeri yörelerinde kurulmuş olan şubeler bu heyete bağlıdır. 10 Eylül tarihinde kurulduğu ilan edilen parti, bu teşkilatlardan ve Anadolu'dan gelen delegeler tarafından kurulmuştur.

Bakû Türk İştirakiyun Fırkası'nın önde gelen üyelerinden biri olan, Kızıl Ordu'nun Bakû'ye girişinde silahlı bir direnişin olmamasının mimarlarından, Kızıl Ordu'nun Bakû'ye giriş tarihi olan 27 Nisan'dan hemen sonra Türkiye'ye maddi ve teçhizat yardımı sağlamak için Halil Paşa ile birlikte Moskova'ya giden, Temmuz 1920 tarihinde Komintern'in düzenlediği toplantılardan birinde "Türk köylü ve işçisi" adına, "Bakû Türk Komünist Fırkası Vekili" ünvanıyla bir konuşma yapan Dr. Fuat Sabit (Karabekir, 1960; 789-792), Bakû'ya Ağustos ayı başında dönmüş olmalıdır. Ancak Eylül ayı başında Bakû'da toplanan, Enver Paşa, Baha Şakir, İbrahim Tali gibi isimlerin katıldığı Doğu Halkları Kurultayı'na katılanlar arasında Dr. Fuat Sabit'in adı geçmemektedir. Dr. Fuat Sabit'in adının resmi listede geçmemesinin sebebi, büyük bir olasılıkla "Anadolu Türk Halk Hükümeti" adına resmen İbrahim Tali'nin katılması olsa gerektir (Birinci Doğu Halkları Kurultayı, 1975; 119, 234, 235). Bu önemli toplantıya katılmayan Fuat Sabit, üstelik 10 Eylül 1920 tarihinde toplanan Türkiye Komünist Fırkası'nın kuruluş kongresine de katılmamıştır. TKF'nin kurulmasından sonra, üyeliklerin yenilenmesi sürecinde de üye olmadığı partiden atılmıştır.

İşte yayımladığımız bu belge Dr. Fuat Sabit'in Mustafa Suphi ile Bakû'da ilk ve belki de son resmi görüşmesinin kayıdır. 13 Ağustos 1920 tarihinde Moskova'daki faaliyetleri hakkında **komünistlere rapor veren** ve onlardan destek isteyen Dr. Fuat Sabit çok kısa bir süre sonra Suphi'yle adeta düşman hale geleceklerdir. Bu toplantıdan topu topu bir ay sonra toplanan Kongre sonrasında Mustafa Suphi'ler Dr. Fuat Sabit'in partiyle bütün ilişkisini kesmişlerdir. Çünkü hem Mustafa Suphi ve TKF'nin merkez komitesi Dr. Fuat Sabit'in komünist olmadığı ve milliyetçi olduğuna ilişkin kuşku sahibi değildiler; hem de kendisi: "Suphi yaranıyla [dostlarıyla] birlikte çalışmayı kanaatim haricinde gör[müş], aleni mücadeleden çekinmiş[tim]" demektedir (Karabekir, 1967; 78-79).

Suphi Bakû'ya geldiğinde Dr. Fuat Sabit, Halil Paşa ile birlikte Moskova'ya gittiği için her ikisinin karşılaşmaları ilk kez bu toplantı sayesinde olsa da, Suphi ve Fuat Sabit birbirleri hakkında çok öncesinde, 1910-12 yıllarından bilgiye sahip olmalılar. Mustafa Suphi'den beş yaş küçük olan Fuat Sabit, 1910 yılında Askeri Tıbbiyeden mezun olmuştur. Fuat Sabit, İstanbul'da kurulan Türk Derneği'nin ilk üyelerinden

olduğu gibi **Türk Ocağı**'nın (1911) da kuruluş çalışmalarına katılmıştır (Tunaya, 1988; 415). İşte tam da bu tarihlerde Mustafa Suphi de Paris'ten dönmüştür ve aynı çevrenin insanlarıdır. Şimdi aradan dokuz sene geçtikten sonra bambaşka bir coğrafyada çok farklı pozisyonlarda karşılaşmışlardır. Dr. Fuat Sabit Bolşeviklerle ittifakın mimarlarından biri ve "Anadolu İnkılâpçıların Vekili"dir. Mustafa Suphi ise dünyayı kasıp kavuran 1917 Ekim Devriminin mimarı olan Bolşeviklerin kurduğu işçi sınıfının dünya partisinin/komintern'in Türkiye kolunun başındadır. Halbuki çok değil üç-dört ay önce Dr. Fuat Sabit Bolşeviklerle teması sağlamak üzere Türk Komünist Fırkası/Bakû Grubası adlı örgütün kuruluşuna önyak olmuştu. Artık inisiyatifin Mustafa Suphi'ye geçmesi nedeniyle aralarında büyük bir gerilim olsa gerekir.

Dr. Fuat Sabit hakkında yaptığım çalışmada³ bütün bu hususlar ayrıntılı bir şekilde incelenmişse de, bu makalede sunulan belgeye o tarihte erişilememişti. İşte aşağıda sunulan belge sayesinde, Dr Fuat Sabit'in 13 Ağustos 1920 tarihinde "Türkiye İştirakiyun Teşkilatlarına Merbut [bağlı] Bakû Komitesi" adı altında çalışmakta olan Mustafa Suphi ve yoldaşlarına Moskova'daki faaliyetleri hakkında rapor verdiği anlaşılmaktadır (TÜSTAV Arşivi, CD 5 7-36 329-394). Belgenin çevrimyazısı Yücel Demirel başkanlığında Emel Seyhan Atasoy, Meral Bayülgen, Cemile Moraloğlu Kesim, Banu İşlet ve Şeyda Oğuz tarafından yapılmıştır.

Belgeye ilişkin Değerlendirmeler

Dr. Fuat Sabit'in katıldığı toplantı, Türkiye Komünist Fırkası kurulmadan önce faaliyette bulunan örgüt olan **Türkiye İştirakiyun Teşkilatı**'nın merkez komitesi işlevini gören Merkezi Heyetinin toplantısıdır. Mustafa Suphi, 28 Mayıs 1920 tarihinde Bakû'ya gelmiş ve 1919 yılında kurulmuş olan **Türkiye İştirakiyun Teşkilatı**'nın Merkezi Heyetinin toplantıları da⁴ bu tarihten itibaren Türkiye'ye gitmek üzere Bakû'dan ayrıldığı 19 Aralık (Dönüş Belgeleri-I, 2004; 269) gününe kadar devam etmiştir. Son derece düzenli olarak tutulan bu toplantıların tutanakları TÜSTAV arşivinde bulunmaktadır. TKF kurulduktan sonraki toplantıların tutanakları TÜSTAV tarafından **Dönüş Belgeleri 1 ve 2** adıyla yayımlanmıştır.

³ Emel Akal, 2005; "Türkiye Komünist Fırkasında Dr. Fuat Sabit Fraksiyonu ve Süleyman Nuri Faktörü", 1920-21'ler Türkiye'si Sempozyumu, TÜSTAV Yayınları: İstanbul.

⁴ Örneğin çevrimyazısı Veysel Usta tarafından yapılmış olan ilk toplantı tutanağı şu başlıkla kaleme alınmıştır. (TUSTAV, Döküm 1, CD 1, Klasör 1_36, Belge 194):

28 Mayıs 1920

Türkiye İştirakiyun Teşkilatı'nın Merkezi Heyetinin Birinci İctimai 28 Mayıs 1920

[...] Suphi Yoldaşın Riyaseti Altında Devam Ediyor

Ruzname-i müzakerata

1-Seferi Komite ile Bakû teşkilatının vaziyeti

2-Türkiye İştirakiyun Askeri Kıtası

3-Sıradaki İşler" (abç).

Merkez Heyetinin toplantı tutanaklarında genellikle toplantılara katılanların isimlerinin bulunmasına karşın, Dr. Fuat Sabit'in katıldığı 13 Ağustos 1920 toplantısında bu ihmal edilmiştir. Yine de söz alanlar aracılığı ile toplantıda Mustafa Suphi, Mehmet Emin, Cevat, Veli ve Sacid'in⁵ bulunduğu anlaşılmaktadır. Tutanak "Türkiye İştirakiyun Teşkilâtlarına merbut [bağlı] Bakû Komitesinin içtima-ı 13 Ağustos 920 Cuma günü saat on buçukta Suphi yoldaşın riyasetiyle açıldı" diyerek başlamaktadır. Dr. Fuat Sabit şöyle tanıtılmıştır:

Azerbaycan'da Şuralar Hükümetinin tesisine pek ziyade hizmet etmiş Anadolu İnkılâpçıları Vekili Doktor Fuad yoldaşımız. Kendisi, Moskova'daki hadiseler, oradaki düşünceler hakkında söyleyecektir (abç).

Tutanakların ilk bölümünde Dr. Fuat Sabit, Kızıl Ordu'nun Bakû'ya 28 Nisan 1920 tarihinde girmesinden hemen sonra Türkiye'ye yardım için Halil Paşa'yla birlikte gittiği Moskova yolculuğunun izlenimleri anlatılmaktadır. Belge incelendiğinde Fuat Sabit'in Moskova izlenimlerinin son derece olumlu olduğu görülmektedir.

Dr. Fuat Sabit, Baha Sait ve karşı-devrimci Aşaçko (?) arasında imzalanan bir anlaşmadan söz etmektedir ki, böyle bir anlaşmanın varlığından ilk kez haberdar oluyoruz:

Biz buradan giderken, Anadolu inkılâpçıları namına yapılmış bir muahede karşısında kaldık. Bu muahede Anadolu inkılâpçıları namından Baha Said ve Rusya kontr-revolusyonerleri [karşı devrimcileri] namından Aşaçko (?) taraflarından imza edilmişti. Bu muahedeye göre Rusya güya Azerbaycan ve Türkistan'a istiklâl verecek Anadolu inkılâpçıları da Rusya'daki kızıl inkılâba muhalefet edeceklerdi.

Anadolu hükümeti adına görevli olan Fuat Sabit Türkiye inkılâpçılarıyla Sovyet Rusya hükümeti arasında imzalanmış olduğunu düşündüğü bir başka anlaşmadan söz etmektedir ki, bu anlaşma gereğince Kızıl Ordu sınırı geçerek Anadolu kuvvetlerine yardıma gidecektir: "Savet Rusya hükümeti ile Türkiye inkılâpçıları arasında akdedilmiş bir muahede⁶ var zannediyorduk". Kızıl Ordu'nun "süratle hududu geçerek Anadolu kuvvetleriyle birleşeceklerini yakinen tahmin ediyorduk" demektedir. Bu söylenti Nisan-Mayıs aylarında Bakû'da çok yaygın bir iddiadır. Öyle ki Mehmet Emin Resulzade de Kızıl Ordu'nun Bakû'ya girmesinden önce bu propagandanın yapıldığından söz etmektedir: "Rus ordusu Bakû'ya girmeden, demiryolu ile doğru Anadolu imdadına gidecek" (Resulzade, 1990; 85). Bilindiği gibi 1920 yılı Ocak ayında Yunan ordusu ileri yürüyüşe geçmiştir. Enver Paşa'nın

⁵ Feyzullah Sacid olsa gerek.

⁶ İmzalandığını zannettiği anlaşma, Mustafa Kemal'in imzalamayı reddettiği, Karakol Cemiyeti adına Baha Sait tarafından Ocak ayında imzalanan anlaşmanın yorumu olabilir. Bu anlaşmada böyle bir hüküm olmamakla birlikte, kulaktan kulağa bu biçime dönüşmüş olabilir (Karabekir, 1960; 627).

Kafkaslarda hazırlanmış bir Yeşil Ordu'nun başında yardıma geleceği beklentisi Anadolu'da da hakim bir beklentidir (Cebesoy, 2000; 494. Apak, 1988; 195, 212). Sonuçta Kızıl Ordu Anadolu topraklarına yardıma gelmemiştir, Karabekir ve Mustafa Kemal böyle bir talepte de bulunmamıştır. Ancak birleşmesinden sözü edilen iki ordu, yani Kızıl Ordu ve 15. Kolordu, 1 Ağustos 1920 tarihinde Nahçıvan'da bir araya gelmiştir (Ünüvar, 1997).

Dr Fuat Sabit “Anadolu inkılâp cereyanını” [...] Avrupa'daki tarz-ı telakkisiyle milli-nasyonalist bir hareket” olmadığını hem Moskova'da hem de Suphi'lere söylemek ihtiyacındadır. Çünkü İttihatçıların hem pan-İslamist hem de pan-Türkist faaliyetler ve hülyalar içinde olduğunu bilen Bolşeviklerden para, silah ve cephane temini, ancak bu tür siyasi projeler içinde olunmadığı ispat edilerek mümkün olabilirdi. Ankara hükümeti adına konuşan Fuat Sabit, milliyetçi olmadıklarını sadece Moskova'da Bolşeviklere değil Mustafa Suphi'lere tekrarlama ihtiyacını duymaktadır. Fuat Sabit Anadolu hareketini şöyle tanımlamaktadır:

“belki en son rızkını, canını, malını çalmak için uğraşan Avrupa emperyalizmine karşı infilâk eden canlı bir halk hareketi ve o halkın ancak hakk-ı hayat için mücadele eden emperyalist temayüllerden pek uzak bir kitle”.

Bu düşüncesinin, Ankara'dan Moskova'ya giden vekiller tarafından da doğrulandığını belirtmektedir: “Biz Anadolu hareketinin mahiyetine milliyetçilik-nasyonalizm adını vermedik. Biz padişaha karşı, emperyalizme karşı yürüyoruz”.

Tutanaklardan anlaşıldığı kadarıyla Fuat Sabit'e Anadolu inkılâbının programının ne olduğu sorulmuştur. Bunun üzerine Fuat Sabit bir programın olmadığını söyler:

Bizim programımız halk programıdır. Halk ne istiyorsa biz onu yapacağız. Anadolu'nun istikbale ait çizilmiş bir programı yoktur.

Ancak arkasından Dr. Fuat Sabit şunları eklemektedir: “Anadolu inkılâbı [...] programsız bir komünizm hareketi”dir. Sonrasında da Dr. Fuat Sabit Mustafa Suphi ve arkadaşlarını Anadolu'ya çağırılmaktadır:

“Binaenaleyh; ben Anadolu İnkılâpçılarının buradaki vekili sıfatıyla, siz komünistlerden rica ediyorum: Siz Anadolu'ya bu yoldaki mücahedesinde yardım ediniz. Anadolu sizi bekliyor. Bizim bütün ümitlerimiz sizdedir” (abç).

Ancak 13 Ağustos 1920 tarihinde bunları söyleyen Dr. Fuat Sabit, daha sonra Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Anadolu'ya girmesini engellemek için elinden geleni yapacaktır.

Fuat Sabit'e Yönelik Eleştiriler

Tutanaklardan anlaşıldığı kadarıyla Fuat Sabit konuşmasını bitirdikten sonra ona sorular sorulmuş, eleştiriler yöneltilmiştir. Dr. Fuat Sabit'in Moskova'da Enternasyonal'in İkinci Kongresi'nde yaptığı konuşmanın Mustafa Suphi ve yoldaşları tarafından bilindiği anlaşılmaktadır. Cevat yoldaş bu konuşmayı şöyle yorumlamaktadır: "Bazı muhafazakâr mehafil tarafından Fuad yoldaşın Enternasyonaldeki beyanatı⁷ tenkid edilmişti. Güya Fuad yoldaş Anadolu inkılâbını bir çoban hareketi gibi göstermiş deniyordu. Halbuki Fuad yoldaşın izahatı Anadolu hareketlerinin tamamen bir inkılâp hareketi olduğunu bize gösteriyor ve ehemmiyetini bir kat daha nazarımızda artırıyor". Tartışma Fuat Sabit'in komünist olup olmaması üzerinde devam etmiş anlaşılır. Ama tartışmaların Mustafa Suphi tarafından sonuçlandırıldığı görülmektedir. Bu ilk toplantıdan itibaren "Reis Suphi yoldaş" Dr Fuat Sabit'in komünist olmadığını, Erzurum Kongresi namına konuştuğunun altını çizmektedir:

[Mustafa Suphi] Mehmed Emin yoldaşla, Fuad yoldaşın izahatı arasında görünür gibi olan tezadı izah etti ve "Esas itibarıyla arada bir tezat yoktur. Ancak Mehmed Emin⁸ yoldaş bir komünist olmak hasebiyle, Fuad yoldaş da Erzurum kongresi namına söylediler" dedi.

Tutanaklardan anlaşıldığı kadarı ile bu noktadan sonra tartışma sertleşmiştir. Dr Fuat Sabit Anadolu hareketinin var olan programının Antant/İtilaf devletlerine karşı bir bağımsızlık elde etmeye ilişkin olduğunu söyler. Komünizme ilişkin bir programının var olmadığını, ama olması gerektiğini savunur:

"Anadolu'nun hâlihazıra dair programı vardır. O da Antanta'ya karşı müdafaa meselesidir. ... Tabii Anadolu inkılâpçılarının komünizmaya ait programları yoktur. Bizim memleketimizde vâkıâ komünizmayı doğurmak için ihtiyaç vardı fakat niçin doğmadı? Memleketimizde komünizmayı bilen azdı. Bugün bu inkılâp vücuda gelecektir".

Bu noktada Mustafa Suphi Anadolu hareketine yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Tutanaklara yansıdığından çok daha uzun konuşulduğunu tahmin ettiğim sözlerinde Suphi, Anadolu hareketinin kendilerini hayal kırıklığına uğrattığını söylemektedir Fuat Sabit tarafından Karabekir'e iletildiğine⁹ kuşku olmayan bu sözler tutanaklara şöyle yansımıştır:

⁷ Fuat Sabit'in Moskova'da yaptığı bu konuşmaların tam metni: (Karabekir, 1960; 789-93)

⁸ Ne kadar trajiktir ki aslında Mehmet Emin ta başından beri ajan olarak Suphi'nin yanında bulunmuştur. Mustafa Suphi ve yoldaşlarının öldürüldüğü 28/29 Ocak katliamından da elbette kurtulmuştur.

⁹ Dr. Fuat Sabit'in Karabekir'e 25 Kasım tarihinde yazdığı mektupta şunları söylemektedir: "Türk Komünist Fırkası ile birleşmediğimin sebeplerini evvelce arz etmiştim. Suphi, yanı sıra birlikte çalışmayı kanaatim haricinde gör[müş], aleni mücadeleden çekinmiş[tim] (Karabekir, 1967, 78-79). Maalesef yazdığını söylediği mektup Karabekir tarafından yayımlanmamıştır.

Maatteessüf bu suallere verilecek cevap gayet müphem ve bizim için pek acıdır. Son haberler zabıterimiz, beylerimiz, muallimlerimiz bu kadarcık hakikati bize göstermiyorlar. Biz Kemal Paşa'nın beyannamesini okuyoruz. Orada padişaha bağlıyız diyorlar. Bu acıklı bir hakikattir.

*Mamafih bu kuvvete yardım edeceğiz. Ancak uzun zamanlardan beri zulüm altında ezilen Anadolu rençberini kurtarmak için **paşalara şöhret kazandırmak bir hizb-i kalil-i müstebid** [değersiz despotlar partisi] amir etmek için değil (abç).*

Görüldüğü gibi Suphi Anadolu'ya karşı gayet yukardan bir üslupla ağır eleştiriler yöneltmiştir. Tartışma bir sonuca ulaşmamış olmalı ki gelecek toplantıda konuşmak üzere son derece önemli bir gündem oluşturulmuştur. Ancak TÜSTAV arşivinde bulunan tutanaklarda böyle bir toplantının yapıldığına ilişkin herhangi bir belgeye bulunmamaktadır.

Dr. Fuat Sabit'in bu tarihten 17 gün sonra toplanan Bakû Doğu Halkları kurultayına ve sonrasında toplanan Türkiye Komünist Fırkası kongresine katılmadığı yukarıda belirtilmişti. Kongre sonrasında parti üyeliklerinin yenilenmesi doğrultusunda alınan kararla birlikte Fuat Sabit 30 Eylül 1920'de **üye olmadığı** partiden "Marksizmi bilmiyor; Anadolu mümessili; toprak, mülk, din konusunda Marksist değil" gerekçeleri ile çıkarılmıştır (Dönüş Belgeleri-1, 2004, 63-64). Dr. Fuat Sabit'in partiden uzaklaştırılma kararı ancak Bakû'da toplanan *Doğu Halkları Kurultayı* sonrasında Komintern'e bağlı olarak kurulan **Şark Halkları Tebligat ve Faaliyet Şurası**'nın (kısa adı Şark Şurası) onayı ile gerçekleştirilebilirdi. Görev tanımı "Doğudaki bütün inkılapçı parti ve teşkilatlarla ilişkiye girerek, onların faaliyetlerini yönlendirmek ve birleştirmek amacıyla maddi ve manevi yardım göstermek" (Aslan, 1997, 183) olan Şura, Ekim ayında Dr. Fuat Sabit'in TKF ile ilişkisinin kesilmesini onaylamış, hatta belki teşvik etmiş, ancak onunla Anadolu'ya dönünceye kadar görüşmeyi de sürdürmüştür.

Dr. Fuat Sabit Türkiye'ye Döner

Dr. Fuat Sabit görevini Ali Fuat'la birlikte 1920 yılı Aralık ayı başında Moskova'ya giden heyette Ankara Hükümetinin "mümessil"i sıfatı ile bulunan ve BMM tarafından Azerbaycan Mümessilliine tayin olunarak Bakû'ya gelen Memduh Şevket'e devrederek Aralık'ta Türkiye'ye dönmüştür (Cebesoy, 1982, 132). Komünist Mustafa Suphi ve arkadaşarı ile birlikte çalışmayı uygun görmeyen, Ankara Hükümetinin çizdiği sınırların dışında bir faaliyete yanaşmayan Dr. Fuat Sabit, Kazım Karabekir tarafından Bolşevik olmakla suçlanmış ve kalan hayatında Türkiye'de kuşku duyulan biri olarak sürekli sürgün hayatı yaşamıştır. Sosyalist çevreyle olan ilişkilerini de sürdürmüştür.

TÜSTAV Komintern Arşivi . CD 5, Klasör 7_36, Belge 347-353

Türkiye İştirakiyun teşkilâtlarına merbut

Bakü komitesinin içtimalı

13 Ağustos 920 Cuma günü saat on buçukta Suphi yoldaşın riyasetiyle açıldı.

***Reis:** Ruzname-i müzakerata dahil olan "usul-i müzakere hakkında"ki layihanın müzakeresine geçilmezden evvel Azerbaycan'da Şuralar hükümetinin tesisine pek ziyade hizmet etmiş Anadolu inkılâpçıları vekili Doktor Fuad yoldaşımıza söz veriyorum. Kendisi, Moskova'daki hadiseler, oradaki düşünceler hakkında söyleyecektir.*

***Doktor Fuad Yoldaş:** Moskova'da gördüklerimi söylemek için hazırlanmış değilim mamafih yalnız hudud-ı umumiye hakkında söz söyleyeceğim. Moskova'da pek büyük hüsn-i kabul gördüm. Kızıl Ordu sahasından geçerken ümitten fazla hüsn-i samimiyete rast geldim. Büyük mehafillere doğru gittikçe bu teveccüh daha derinleşiyordu.*

Anadolu inkılâbını halk ve yüksek mehafil başka başka nazarlara görüyorlardı. Biz buradan giderken, Anadolu inkılâpçıları namına yapılmış bir muahede karşısında kaldık. Bu muahede Anadolu inkılâpçıları namından Baha Said ve Rusya kontr-revolusyonerleri namından Aşağko [?] taraflarından imza edilmişti. Bu muahedeye göre Rusya güya Azerbaycan ve Türkistan'a istiklâl verecek Anadolu inkılâpçıları da Rusya'daki kızıl inkılâba muhalefet edeceklerdi.

Halbuki ben, Anadolu inkılâbının başında bulunmuş, o inkılâbı en ince hatlarıyla takip etmiş bir şahıs sıfatıyla, bu muahededen haberdar değildim, hayret ettim. Pek hayret ettim ki. Biz vakta amele gömleği giydik fakat hâlâ o eski zihniyet binaenaleyh bu vaziyet karşısında yapılacak benim için iki şey vardı: ya her şeyi kırıp bozmak, yahut bu şıkkı tenvir etmek.

Halil Paşa benim ile beraber geldi. Bilirsiniz ki Halil Paşa Komünist değildi. Fakat onun arkasında bir tarih vardır. Onun muayyen bir tipi mevcuttur. Ve Anadolu inkılâbı ile Halil Paşa'nın hiçbir münasebeti yoktur.

Biz oraya giderken, Savet Rusya hükümeti ile Türkiye inkılâpçıları arasında akdedilmiş bir muahede var zannediyorduk. Ve onların süratle hududu geçerek Anadolu kuvvetleriyle birleşeceklerini yakinen tahmin

ediyorduk. Fakat, Kızıl Ordu kumandanlarıyla görüştüğümüz zaman "Türkiye hudutlarını geçmelerine dair bir emir almadıklarını" söylediler. Biz kalktık Moskova'ya gittik. Hakikaten gerek tarihi düşmanların telkinatı gerekse mevcut muahedenin fena tesirleriyle Rusya mehafilinde mevcut –Anadolu hakkındaki- yanlış tefehhümleri gördük. Fakat ben her zaman ve her fırsattan istifade ile Anadolu inkılâp cereyanının mahiyetini, maksadını, seyrini anlattım. Anadolu hareketinin Avrupa'daki tarz-ı telakkisiyle milli –nasyonalist bir hareket olmadığını belki en son rızkını, canını, malını çalmak için uğraşan Avrupa emperyalizmine karşı doğan infilâk eden canlı bir halk hareketi ve o halkın ancak hakk-ı hayat için mücadele eden emperyalist temayüllerden pek uzak bir kitle olduğunu izah ve binaenaleyh böyle bir maksat uğrunda hareket eden bu kuvvetin Azerbaycan ve Türkistan namına söz söylemesinin muvafık olmadığını iddia ettim. Bu çok iyi bir tesir yaptı.

Hakikaten bizde inkılâplar şimdiye kadar halkın ruhundan doğmuyordu Avrupa'dan bir klişe olarak alıyorduk ve İttihat ve Terakki idaresi, Abdülhamid hükümeti idaresinin yeni bir tarzda ve müstebidâne devamı idi. Bu harb-i umumi esnasında memlekette ordu namına, hükümet namına yapılmayan hiçbir zulüm hiçbir fecayi kalmadı.

Fakat bu defa ki inkılâp, pek başka bir tarzda doğdu, canlandı ve yapıldı. Halk kongrelere çağırıldı. Halk fırkasız, programsız toplandı. Halka vaziyet anlatıldı. Halk hakikati gördü ve duydu. Halk bu defa İstanbul hükümetine keyfi esir olamazdı. Moskova'da bana, bizim vekillerimiz demişti: (Biz Anadolu hareketinin mahiyetine milliyetçilik –nasyonalizm adını vermedik. Biz padişaha karşı, emperyalizme karşı yürüyoruz ve "padişaha karşı hareket eden millet" diyoruz) İşte benim sözlerimin teyidi bir ifadesi!

Hülâsa: Anadolu'da pek uzun zamanlardan beri gerek dahili idarelerden, gerek harici emperyalizm, kapitalizm kuvvetlerinden zulüm gören, ezilen bir halk vardı. O halk artık, esir yaşayama[ya]cağını, onun da hakk-ı hayatı olduğunu pek iyi anladı; kalktı ve doğruldu. "Ben varım, yaşayacağım ve bana mani olan kuvvetlere karşı isyan ediyorum" dedi. Anadolu inkılâbının, programsız bir Komünizm hareketi olduğunu görüyoruz.

Binaenaleyh; ben Anadolu inkılâpçılarının buradaki vekili sıfatıyla, siz Komünistlerden rica ediyorum: Siz Anadolu'ya bu yoldaki mücahedesinde yardım ediniz. Anadolu sizi bekliyor. Bizim bütün ümitlerimiz sizdedir. Bana soruyorlardı ki sizin programınız nedir? Cevap verdim.

Bizim programımız halk programıdır. Halk ne istiyorsa biz onu yapacağız. Anadolu'nun istikbale ait çizilmiş bir programı yoktur.

Üçüncü Enternasyonal kongresinin bir celsesinde(?) Anadolu inkılâpçılar... müsait söz olmaz bilfiil yardım edilmesi iki ordunun birleştirilmesi karar verilmiştir. Son aldığımız habere göre Lehistan meselesi bitmek üzeredir.

Fuad yoldaş sözü bitirdi.

Cevat yoldaş söz istedi.

Bazı muhafazakâr mehafil tarafından Fuad yoldaşın Enternasyonaldeki beyanatına tenkid edilmişti. Güya Fuad yoldaş Anadolu inkılâbını bir çoban hareketi gibi göstermiş deniyordu. Halbuki Fuad yoldaşın izahatı Anadolu hareketlerinin tamamen bir inkılâp hareketi olduğunu bize gösteriyor ve ehemmiyetini bir kat daha nazarımızda artırıyor.

Mehmed Emin Yoldaş: Doktor yoldaşımıza sorulan "programınız nedir?" sualine ben cevap vereceğim. Komünistlerin arzusu halkın ezilmiş sınıfını himaye etmek, kurtarmak, ezenleri kahretmektir. Biz bu yolda gideceğimiz için programımız budur ve vardır.

(Bu sırada "aza ve hayırhah olmayan yoldaşların dışarı çıkması" hakkında bir teklif geldi. İki arkadaşı dışarı çıktı. Sonra birisi geldi. Müzakereye kabulünü istedi. Reye konacağı sırada Veli yoldaş itiraz etti. Nizamnameye mugayir olduğundan bahs ile "arkadaşın meclise dahil olması için evvela resmen müracaatı ve hayırhah olarak fırkaya duhulü badehu celselere iştirakı lazım geldiğini" dermeyan etti. Teklif reye kondu. Kabul edildi.)

Sacid yoldaş:

Mehmed Emin ve Doktor yoldaşların sözlerinde bir nokta şayan-ı dikkattir: Mehmed Emin yoldaş dedi ki "Doktor Enternasyonalde bizim programımız yoktur diyor. Halbuki kendileri bir Komünisttir elbette programı vardır. Bizim Türkiye teşkilâtları Komünistlerinin de muayyen programı vardır. Binaenaleyh Doktorun sözü muvafik olmasa gerektir". Halbuki Doktorun "programsız" sözü Anadolu halkının zulme karşı isyanına aittir. Yoksa kendisinin ve Türk Komünistlerinin programsızlığına dair değildir. Bu noktanın anlaşılması inkılâpçı yoldaşlar arasında tesanüdsüzlük ve tezat bulunduğu zannını vermemek içindir.

Reis Suphi yoldaş:

Mehmed Emin yoldaşla, Fuad yoldaşın izahatı arasında görünür gibi olan tezatı izah etti ve "Esas itibarıyla arada bir tezat yoktur. Ancak Mehmed Emin yoldaş bir Komünist olmak hasebiyle Fuad yoldaş da Erzurum kongresi namına söylediler" dedi.

***Fuad yoldaş:** Anadolu'nun hâlihazıra dair programı vardır. O da Antantaya karşı müdafaa meselesidir. Fakat bu program değildi. Tabii Anadolu inkılâpçılarının Komünizmaya ait programları yoktur. Bizim memleketimizde vâkıâ Komünizmayı doğurmak için ihtiyaç vardı fakat niçin doğmadı? Memleketimizde Komünizmayı bilen azdı. Bugün bu inkılâp vücuda gelecektir.*

Suphi yoldaş izah etti.

Komünizm hareketini beynelmilel cihanşümül bir hareket telakki etmek lazımdır. Bu bütün dünyada aynı tarzda cereyan edemez. Her yerde başka başka inkişafata, tezahürata tabidir. Binaenaleyh Almanya'da fabrika ameleleri arasında olduğu gibi Türkiye köylüleri arasında da intişar edebilir.

Rusya Komünistleri inkılâba alelumum ne nazarla bakıyorlar ve kimleri arkadaş olarak kabul ediyorlar? Onlar, Mustafa Kemal Paşa hareketine evvela sınıfi nokta-yı nazardan baktılar. Emperyalizme karşı bu cereyanı yapmak isteyenler, son nafakasını, ırzını, namusunu, hakk-ı hayatını müdafaa etmek isteyenler rençberler mi? Ve hakikaten anlayarak mı bu yükün altına giriyorlar? Yoksa yine seferberlikle mi? Paşaların, beylerin tesiri altında istenilen istikamete sürüklenen kara güruh mu?

Maatteessüf bu suallere verilecek cevap gayet müphem ve bizim için pek acıdır. Son haberler zabitlerimiz, beylerimiz, muallimlerimiz bu kadarcık hakikati bize göstermiyorlar. Biz Kemal Paşa'nın beyannamesini okuyoruz. Orada padişaha bağlıyız diyorlar. Bu acıklı bir hakikattir. müdafaa-yı milliye hareketine sadece eski orduların bir derece tanzimiyle Rumlara, İtalyanlara, İngilizlere hücum ede..... kuvvet edeceğiz. Mamafih bu kuvvete yardım edeceğiz. Ancak uzun zamanlardan beri zulüm altında ezilen Anadolu rençberini kurtarmak için paşalara şöhret kazandırmak bir hizbi kalil-i müstebid amir etmek için değil.

Gelecek içtimada mesaili cariyeden olmak üzere “Türkiye’deki inkılâbî hareket ve Komünistlerce takip edilecek hatt-ı hareketler” meselesinin müzakeresi heyet-i umumiyece karargir oldu.

İçtima-ı umumiye ait usul-i müzakere hakkındaki talimname (14 maddelik) müzakere olundu, bazı tadilat ve ilavelerden sonra kabul olundu.

Kaynaklar

- Arşiv Belgeleri: TÜSTAV Komintern Arşivi. CD 5, Klasör 7_36, Belge 347-353 CD 1, Klasör 1_36, Belge 194).
- Akal, Emel (2005), **1920-21’ler Türkiye’si Sempozyumu**. “Türkiye Komünist Fırkası’nda Dr Fuat Sabit Fraksiyonu ve Süleyman Nuri Faktörü”, TUSTAV: İstanbul.
- Apak, Rahmi (1988), **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Aslan, Yavuz (2002), “Bolşeviklerle İlişki Kurmak Amacıyla Oluşturulan Bir Siyasi Kuruluş: Türk Komünist Fırkası (Bakü-1920)”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı 6, 2002 Bahar, s.31-52.
- Aslan, Yavuz (1997), **Türkiye Komünist Fırkasının Kuruluşu ve Mustafa Suphi**, Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Birinci, Ali (2001), **Tarihin Gölgesinde**, Dergah Yayınları: İstanbul.
- Birinci Doğu Halkları Kurultayı** (1975), Koral Yayınları: İstanbul.
- Cebesoy, Ali Fuat (1982), **Moskova Hatıraları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Dönüş Belgeleri-1 ve Dönüş Belgeleri-2**. 2004. TÜSTAV: İstanbul.
- Karabekir, Kazım (1960), **İstiklal Harbimiz**. Türkiye Yayınevi: İstanbul.
- _____. (1967), **İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Erkanı**, Menteş Kitabevi: İstanbul
- Leverkuehn, Paul (1998), **Sonsuz Nöbette Görev**, Arba Yayınları: İstanbul.
- Resulzade, Mehmet Emin (1990), **Azerbaycan Cumhuriyeti**, Azerbaycan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları: İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (1988), **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt 1. Hürriyet Vakfı Yayınları: İstanbul.
- Ünüvar, Veysel (1997), **Kurtuluş Savaşında Bolşeviklerle Sekiz Ay, 1920-1921**. Göçebe Yayınları: İstanbul.